

ELIZA SOCHACKA-SUTKOWSKA

Zachodniopomorski Uniwersytet Techniczny w Szczecinie

IDENTYFIKACJA JEDNOSTEK KRAJOBRAZU MIEJSKIEGO W PLANOWANIU PRZESTRAENNYM A METODOLOGIA AUDYTU KRAJOBRAZOWEGO

Abstract: Townscape Units Identification in Spatial Planning versus Methodology of Landscape Audit. Introduced in 2015 the statutory requirement to produce audits of landscape also includes city. The city creates a very specific type of landscape, complicated visually, functionally and symbolically, the predominant degree of conversion of natural substance and high dynamics of changes. Is the proposed audit procedure appropriate to the specificity of the urban landscape and can be an effective tool for its planning, management and protection?

Analysis of audit procedures indicates its considerable specificity and abstrusity, but also confirms the assumed universalism. Model of identification and delimitation of landscapes unit unified and reduced to only visual factor turns out to be too arbitrary solution regarding to the cities, that would falsify their identity. Determination of townscape units requires to take into account, in addition to material structures, the factors that determine their use and perception of space – the determinants of landscape identity – that shape the conditions of functional, social and symbolic. The author proposes the development of two new criteria for the delimitation of townscape units, which are the identifying coherence and the functional complementarity.

Keywords: Audit of landscape, delimitation, functional complementarity, identifying coherence, landscape act, landscape character assessment, landscape units, townscape.

Wprowadzenie

Współczesne miasta polskie podlegając nasilonym procesom dezurbanizacji i degradacji dzielnic śródmiejskich wymagają podjęcia zrównoważonej polityki przestrzennej, w tym ochrony krajobrazu prowadzącej do reurbanizacji obszarów śródmiejskich, ale też dostosowania skali działań planistycznych

i zarządczych do faktycznych stref oddziaływania miast. Jak zauważa. Nyka choć cechą miast jest ciągłość, to współcześnie często nie można jej osiągnąć nieprzerwaną kompozycją placów i ulic czy nawet użytkowania terenów miejskich. Ciągłość rozwijającego się miasta opierać należy raczej na kontinuum krajobrazu, który pozwala je postrzegać i komponować jako całość [Nyka 2012 s. 50]. Krajobraz spajający przestrzennie fragmenty zróżnicowanych struktur miejskich stanowić może doskonałą, bo zintegrowaną podstawę analiz procesów i zmian zachodzących w mieście.

Ocena charakteru krajobrazu miejskiego, rozumianego jako specyfika i stan krajobrazu, a następnie jego waloryzacja, pozwalając określić wytyczne do projektowania, ochrony i zarządzania krajobrazem jako składowych polityki rozwoju miasta, może być ważnym elementem budowy strategii reurbanizacyjnych. Niestety krajobraz rozumiany w sposób holistyczny wciąż jest mało rozpoznany i rzadko uwzględnianym czynnikiem procesów planowania przestrzennego miast w Polsce. Rozwój miast realizowany jest jako ekstensywny, a plany zagospodarowania przestrzennego centr- i suburbii *mielą miejski i wiejski krajobraz na jednolitą, ciężkostrawną papkę*, jak Jacobs już pół wieku temu celnie scharakteryzowała brak szacunku dla tożsamości krajobrazu miejskiego, w pierwszych projektach odnowy amerykańskich miast [Jacobs 2014].

Szansę na poprawę tej sytuacji rodzi wprowadzona w 2015 r. *Ustawa o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu* (tzw. *Ustawa krajobrazowa*), która ma na celu ochronę i poprawę jakości krajobrazu oraz racjonalizację jego zarządzaniem, w tym pomoc gminom w uporządkowaniu kwestii reklam w przestrzeni publicznej. Czy jednak zaproponowana w *Ustawie* formuła audytu krajobrazowego, opracowywanego na poziomie województw i stosowanego również dla obszarów miast, może być skutecznym narzędziem wspomagania planowania, zarządzania i ochrony krajobrazu miejskiego? Prezentowane opracowanie podejmuje problematykę analizy proponowanej metodologii audytu krajobrazowego w odniesieniu do specyfiki obszarów miejskich i identyfikacji tożsamości ich krajobrazu.

1. Specyfika krajobrazu miejskiego

Zgodnie z wykładnią Europejskiej Konwencji Krajobrazowej, podobnie jak tą ustawową, krajobraz jest obszarem postrzeganym przez ludzi, ukształtowanym w wyniku działania i interakcji czynników naturalnych i kulturowych. Krajobraz odzwierciedla relacje zachodzące między człowiekiem a środowi-

skiem, w którym żyje. Charakter krajobrazu stanowi podstawę tożsamości miejsca i przyczynia się do tworzenia kultur lokalnych, wpływając na dobrobyt i jakość życia ludzi (Europejska Konwencja Krajobrazowa). Definicja ta, w swym całościowym przyczynowo-skutkowym ujęciu, ukazuje wieloaspektowość swego przedmiotu oraz to, że jego istotę tworzy ludzka percepcja. Odbiór krajobrazu obejmuje zarówno rozpoznanie formy, jak i odczytanie zawartych w niej treści. Z punktu widzenia polityki krajobrazowej istotna jest również ocena procesu zmian zachodzących w krajobrazie – ich tempa, kierunku i zakresu oraz odporności krajobrazu na nie, stanowiąc podstawę do podejmowania decyzji planistycznych [Raszeja 2013].

Krajobraz miejski jest szczególną odmianą krajobrazu, często wręcz odmawia się miastom stosowania tej kategorii przestrzennej, odwołując się do dawnych dychotomii miasto-tereny otwarte czy kultura-natura. Istotą współczesnego krajobrazu miejskiego jest jednak przenikanie się zależności między przyrodniczą i kulturową strukturą przestrzenną, ich użytkowaniem a zapisaną tam symboliką i treścią. Miasto jest też najbardziej złożonym fizjonomicznie i funkcjonalnie oraz skomplikowanym symbolicznie typem krajobrazu, bogatym zasobem wartości wizualno-estetycznych i fascynującym źródłem poznania wielowiekowego dziedzictwa cywilizacyjnego swoich mieszkańców. Krajobraz miejski jako całościowy przestrzenny zapis skomplikowanych uwarunkowań i relacji przyrodniczych i kulturowych: historycznych, społecznych i ekonomicznych stanowi doskonały wyraz gospodarki człowieka. Jednocześnie silnie na niego oddziałuje, decydując o stopniu identyfikacji z miastem. Odwołanie do kategorii krajobrazu pozwala na uwzględnienie zależności między formami i sposobami użytkowania, stylami życia, wzorcami kulturowymi i dynamiką procesów ekologicznych [Ipsen, Weichler, za: Nyka 2012]. Otwiera też interdyscyplinarną ścieżkę, tak analiz jak i planowania, pozwalając w pełni ukazać tożsamość i specyfikę poszczególnych fragmentów miasta. Tożsamość tę tworzy zarówno historia miejsca, kultura społeczeństwa, uwarunkowania lokalizacyjne i przyrodnicze, jak i wtórnie jako wynik powyższych – parametry społeczno-gospodarcze.

Błędem planistycznym wielu polskich miast, determinującym pogłębianie się ich degradacji i dezurbanizacji, jest brak systemowej identyfikacji i oceny zasobów dziedzictwa kulturowego jako elementu tożsamości krajobrazu miejskiego. Mimo pełnej prawnej ochrony poszczególnych obiektów i obszarów zabytkowych, stopień zrozumienia i rzeczywistej ochrony ogółu urbanistycznego wizerunku i tożsamości krajobrazu miejskiego może być niewielki. Budynki o porównywalnej wartości architektonicznej czy historycznej

mogą przecież odgrywać zupełnie inną rolę w postrzeganiu danego fragmentu krajobrazu miejskiego, w zależności od lokalizacji, sąsiedztwa, struktury urbanistycznej, powiązań widokowych, rozmieszczenia funkcji, historii, znaczenia symbolicznego, ukształtowania terenu czy obecności obiektów zieleni [Larsson, Skoog 2008]. Tym samym identyfikacja i waloryzacja tożsamości krajobrazu miejskiego, w tym zasobów dziedzictwa kulturowego, nie może być ilościowa ani bezkontekstualna. Wymaga szerszego zintegrowanego podejścia i zastosowania metod jakościowych – zintegrowanej oceny charakteru krajobrazu, pozwalającej na identyfikację struktury przestrzennej oraz interpretację zawartych w niej treści.

2. Metodologia audytu krajobrazowego w kontekście krajobrazów miejskich

Europejska Konwencja Krajobrazowa obliguje państwa Rady Europy do identyfikacji, określenia i realizowania „standardów jakości krajobrazu”, jako szczegółowych określeń cech krajobrazu, które mieszkańcy regionu chcieliby wyróżnić w ich otoczeniu. 11 września 2015 r. weszła w życie Ustawa o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu, która wypełnić ma zobowiązanie Polski wynikające z podpisania konwencji. Ustawa nakłada na samorząd wojewódzki obowiązek sporządzania audytu krajobrazowego, którego celem jest identyfikacja krajobrazów występujących na obszarze województwa, określenie ich cech charakterystycznych oraz ocena ich wartości i wyróżnienie krajobrazów priorytetowych, jako tych szczególnie cennych dla społeczeństwa, ze względu na swoje wartości przyrodnicze, kulturowe, historyczne, architektoniczne, urbanistyczne, ruralistyczne czy estetyczno-widokowe i jako takich wymagających ochrony oraz określenia zasad i warunków ich kształtowania. (art. 7 pkt. 7 Ustawy).

Przyjęta w Ustawie ogólna struktura opracowania audytu krajobrazowego określa wspólne dla wszystkich typów krajobrazów etapy: identyfikację, klasyfikację, charakterystykę oraz następnie ocenę poszczególnych krajobrazów i na tej podstawie wyróżnienie tych priorytetowych. Zauważyć można, że tworzą one dwie zasadnicze części: analizę specyfiki oraz waloryzację krajobrazów, nawiązując w ten sposób do – jednej z podstawowych metod analiz krajobrazu stosowanych na świecie – brytyjskiej metody Landscape Character Assessment, która oceniając charakter krajobrazów, wyraźnie wyłącza waloryzację krajobrazów z oceny ich specyfiki [Tudor 2014].

Szczegóły metodologii sporządzenia poszczególnych etapów audytu krajobrazów zawarte zostały w projekcie rozporządzenia w sprawie sporządzania audytów krajobrazowych (wersja z 2 marca 2016 r.). Zaproponowany zakres audytu obejmuje bardzo rozbudowany i szczegółowy zestaw kryteriów i działań przyjętych dla każdego elementu procesu: identyfikacji, klasyfikacji, charakteryzacji i waloryzacji krajobrazów na podstawie założeń i metodologii opracowanej w tym celu przez zespół badawczy Jerzego Solona¹. Zaproponowana metodologia obejmuje bardzo rozbudowany i szczegółowy zakres kryteriów i działań przyjętych dla każdego elementu procesu: identyfikacji, klasyfikacji, charakteryzacji i waloryzacji krajobrazów.

Cel i przedmiot prezentowanego opracowania skłania do podjęcia próby analizy przedstawionej w rozporządzeniu metodologii audytu pod kątem możliwości jej wykorzystania do planowania, zarządzania i ochrony wartości krajobrazu miejskiego. W tym kontekście, warto zwrócić uwagę na kryteria delimitacji identyfikowanych krajobrazów miejskich oraz ich skalę, a następnie sposób oceny charakteru krajobrazów, ich waloryzacji oraz wyboru krajobrazów priorytetowych.

2.1. Identyfikacja i delimitacja krajobrazów miejskich w procedurze audytu

Zaproponowana w projekcie rozporządzenia metodologia zakłada jednakowe kryteria delimitacji poszczególnych krajobrazów dla wszystkich ich typów: przyrodniczego, przyrodniczo-kulturowego i kulturowego. Delimitacja krajobrazów następować ma już na początku całego procesu charakterystyki i oceny krajobrazów, stanowiąc jego wstępną – identyfikacyjną fazę. Jest dwustopniowa. Pierwszy etap obejmuje fizyczno-geograficzny podział mezoregionów na mikroregiony. Uwarunkowany jest wyłącznie przyrodniczymi kryteriami abiotycznymi, obejmującymi zróżnicowanie geologiczno-litologiczne, geomorfologiczne i hipsometryczne. Następny polega na wyznaczeniu w ramach mikroregionów krajobrazów jednostkowych – jako elementarnych części krajobrazu. Identyfikacja krajobrazów jednostkowych następuje według kryterium jednorodności i jednolitości tła krajobrazowego, rozumianego jako typ zróżnicowania pokrycia terenu. Dodatkowym kryterium jest zachowanie powiązań funkcjonowania krajobrazu, rozumianych jako stopień antropoge-

¹ Autorzy zespołu: J. Solon, J. Plit, P. Milewski, J. Matuszkiewicz, T. J. Chmielewski, M. Kistowski, U. Myga-Piątek, M. Degórski, Z. Myczkowski, A. Richling.

nicznego przekształcenia krajobrazu, a nie funkcję czy rolę pełnione na rzecz człowieka. W przyjętej w projekcie rozporządzenia metodologii skala wyznaczonych w ramach audytu docelowych krajobrazów jednostkowych zawiera się powyżej funkcjonujących w skali planistycznej jednostek architektoniczno-krajobrazowych. Zaproponowana w audycie typologia krajobrazów wyróżnia siedem ogólnych typów krajobrazu kulturowego: małomiasteczkowy, wielkomiejski, wodnogospodarczy, przemysłowy górniczy, komunikacyjny oraz ludyczny. Dla krajobrazu wielkomiejskiego wyznaczono zamkniętą liczbę 10 podtypów, z których „zespół urbanistyczny o zachowanych założeniach historycznych” według założonej skali i kryteriów delimitacji stanowić może np. cały obszar śródmiejski. Delimitacja krajobrazów jednostkowych następuje bowiem wyłącznie na podstawie kryteriów fizjonomicznych, ograniczonych do ukształtowania i pokrycia terenu. W całym procesie identyfikacji i delimitacji krajobrazów nie jest brany pod uwagę czynnik funkcji pełnionych na rzecz użytkowników, znaczenie i treść obszarów, ich społeczna percepcja, ani kontekst historyczny. Jak zauważają autorzy metodologii, zaproponowany model obligatoryjnego podziału obszaru województwa na mikroregiony jest pragmatyczny i merytorycznie uzasadniony, gdyż wyróżnione mikroregiony można łatwo scharakteryzować w kategoriach typologii krajobrazów naturalnych i geobotanicznych, co ułatwi planowanie zabiegów ochronnych i stanowić będzie pośredni indyktor preferowanych form działania. Natomiast określające strukturę przestrzenną obszarów kryterium jednolitości tła krajobrazowego, dotyczące wyłącznie obiektywnie istniejących struktur materialnych, pozwoli zapewnić w pełni obiektywny i bezwzględny charakter kryteriom delimitacji. Te zaś, podobnie jak możliwość ich jednolitego zastosowania na terenie całego kraju były założeniem przyjętej metodologii [Solon 2015].

Zaproponowana w projekcie rozporządzenia metoda identyfikacji i delimitacji krajobrazów stanowi dość uproszczony i ujednolicony model. Analizując kryteria i skalę delimitacji krajobrazów w kontekście możliwości jej zastosowania na obszarach miast, zwraca uwagę kryterialne ograniczenie identyfikacji jednostek krajobrazu do fizjonomicznych struktur materialnych we wszystkich typach krajobrazu, bez względu na stopień ich antropizacji i lokalizację oraz założona ich regionalna skala. Jednocześnie, jak już podkreślano, krajobraz miejski cechuje istotna odrębność kształtujących go uwarunkowań, w stosunku do obu kategorii krajobrazu otwartego: przyrodniczego i wiejskiego. Obejmuje ona dominujący stopień przekształcenia tworzywa przyrodniczego, olbrzymią złożoność i skomplikowanie elementów budujących krajobraz, w tym przeważający udział społeczno-kulturowych czynników ich kształtowania oraz

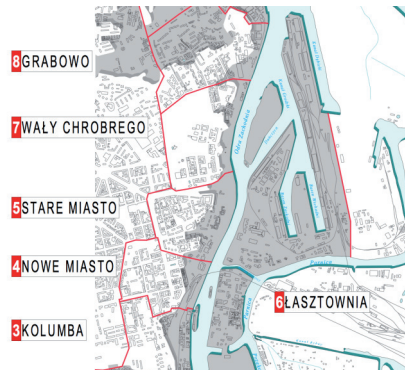
najwyższą dynamikę przekształceń jego struktury. Struktura i funkcjonowanie poszczególnych jednostek krajobrazu miasta determinowane są w znacznie większym stopniu czynnikami użytkowymi, kulturowymi i społeczną percepcją niż w przypadku krajobrazów otwartych. Wydaje się więc, że wymaga on również odmiennej perspektywy już na poziomie identyfikacji krajobrazów.

W przypadku krajobrazów miejskich, znaczne wątpliwości budzi wprowadzenie w metodologii audytu odgórnej granicy skali delimitowanych krajobrazów powyżej skali planistycznej jednostek architektoniczno-krajobrazowych. Tymczasem w *Planie Ochrony Parku Kulturowego Stare Miasto w Krakowie uchwalonym w 2012 r.*, w ramach samego tylko obszaru staromiejskiego, wyznaczono 23 jednostki przestrzenne wyższego rzędu nazwane modelami krajobrazu, grupujące pokrewne ze sobą zespoły wewnątrz architektoniczno-krajobrazowych [Myczkowski *et al.* 2013]. Skala wyznaczonych modeli krajobrazu porównywalna jest z jednostkami architektoniczno-krajobrazowymi, nie przekraczając zakresu podziałki do 1:10 000. Przykład Szczecina pokazuje natomiast, że obligatoryjny wstępny etap delimitacji mikroregionów może nie mieć odpowiedniego zastosowania do obszarów miejskich. Już istniejący fizyczno-geograficzny podział na mezoregiony: Dolina Dolnej Odry i Wzniesienia Szczecińskie, który w obrębie Szczecina wyznacza biegnąca przez Stare Miasto i wiele innych dzielnic skarpa odrzańska, nie uwzględnia wewnątrz krajobrazowych, jakie w rzeczywistości rzeka tworzy z miastem, przekłamując faktycznie funkcjonujące tam, uwarunkowane historycznymi procesami osadniczymi, jednostki krajobrazu miejskiego. Jak wykazały przeprowadzone przez autorkę analizy warstwy przestrzennej, funkcjonalnej i symbolicznej nadodrzańskiego krajobrazu w obszarze Szczecina, skarpa w poszczególnych odcinkach nabrzeża rzeki przybiera bardzo różne krajobrazowo formy i w odmienny sposób jest „pokonywana” przez miasto i jego siły ciężenia – niekoniecznie tożsamy z wynikającym z uwarunkowań geomorfologicznych i hipsometrycznych czy nawet pokrycia terenu [Sochacka-Sutkowska 2012] (ryc. 1 i 2).

Ryc.1. Podział na mezoregiony Szczecina

Źródło: [www. pl. wikipedia.org/wiki/Regionalizacja_fizycznogeograficzna_Polski].

Ryc. 2. Podział na jednostki krajobrazu nabrzeży Odry w Szczecinie, z zaznaczeniem przebiegu skarpy nadodrzańskiej

Źródło: [Sochacka-Sutkowska 2012].

2.2. Ocena charakteru krajobrazów miejskich w procedurze audytu

Główny ciężar analityczny w zaproponowanej w projekcie rozporządzenia metodologii audytu położony został na jego drugi etap, który tworzą charakteryzacja i waloryzacja wyznaczonych jednostek krajobrazu. Przeprowadzenie ocen charakteru krajobrazów przebiegać ma na podstawie rozpoznania dwóch grup wskaźników cech wyróżniających krajobraz, określonych w załączniku 4 projektu rozporządzenia Rady Ministrów. Tworzą je wskaźniki analityczne – stanowiące inwentaryzację zasobów kulturowych i przyrodniczych, które w dalszej części procedury audytu dodatkowo podzielono na charaktery-

styczne typologicznie i indywidualne oraz wskaźniki cech syntetycznych – odnoszące się do jakościowej oceny specyfiki krajobrazu.

Wskaźniki analityczne, mające zastosowanie w ocenie charakteru krajobrazu miejskiego określają rodzaj obiektów, które należy zinwentaryzować na obszarze danego krajobrazu jednostkowego. W odniesieniu do krajobrazów miejskich, w kategorii wskaźnika „obiekty architektury mieszczańskiej i rezydencjalnej” wyszczególniono wiele wskaźników indywidualnych, które stanowią listę wyróżniających się budowli i przestrzeni z podziałem na ich funkcje: obiekty i zespoły rezydencjalne, osiedla patronackie, obiekty użyteczności publicznej, obiekty handlowe oraz historyczne przestrzenie publiczne. Każdy z tych wskaźników dzieli się jeszcze na szczegółowsze podkategorie funkcjonalne, rozgraniczając np.: poczty, banki, sądy, szpitale, teatry i filharmonie, szkoły i koszary itd. Dla każdego z wymienionych wskaźników dodano wymóg wskazania czasu powstania, zgodności formy funkcjonowania z pierwotnym przeznaczeniem, stanu zachowania, statusu ochrony prawnej oraz cech szczególnych, takich jak lokalizacja, dostępność, formy skupienia obiektów, czy obecność detali architektonicznych.

Wymagane audytem wskaźniki analityczne mają charakter parametrów mierzalnych. Odnośnie do zasobów krajobrazu miejskiego tworzą rozbudowaną listę inwentaryzacyjną wszystkich ważnych obiektów i miejsc. Zwraca jednak uwagę brak wyróżnienia typów morfologicznych zespołów miejskich i wnętrz urbanistycznych oraz charakterystycznych układów zieleni miejskiej. Wśród cech charakterystycznych krajobrazów miejskich nie uwzględniono również identyfikacji rodzajów i zakresów istniejących powiązań widokowych oraz obecności i roli dominant. Zarówno kwestie widoczności i widoków, określające elementy ekspozycji czynnej i biernej danej jednostki krajobrazowej, jak i rodzaj występującej tam struktury urbanistycznej, w tym skala i stopień otwartości wnętrz urbanistycznych, stanowią ważną estetyczną i symboliczną specyfikę fizjonomii miasta, decydując o istocie walorów krajobrazowych, jednocześnie predestynując do podjęcia określonych działań ochronnych, planistycznych i zarządczych. Diagnoza typów morfologicznych struktury urbanistycznej pomaga określić genezę i historię rozwoju poszczególnych fragmentów miasta. Wśród wymienionych w projekcie rozporządzenia wskaźników analitycznych brak jest też wymogu oznaczenia drobniejszych elementów krajobrazu infrastruktury miejskiej: pawilonów, nawierzchni, ogrodzeń, bram, schodów, tarasów, murów oporowych, mebli, itp., a przecieŜ te charakterystyczne, mogą dopełniać specyfiki krajobrazu miasta, wzmacniając jej toŜsamość lub ją zaburzając. Jednocześnie, warto w tym miejscu

podkreślić, że samo inwentaryzacyjne ujęcie wszystkich ważnych elementów krajobrazu miejskiego nie uwzględni roli ich kontekstu lokalizacyjnego ani znaczeniowego, nie ukaże też struktury użytkowej oraz dostępności przestrzeni miejskiej. Tej samej formy i wartości architektonicznej obiekt, ekspozycyjny, bo położony na zamknięciu osi widokowej czy artykułujący narożnik ulic zachowanego zespołu urbanistycznego lub też będący miejscem ważnego historycznego wydarzenia, będzie miał inne znaczenie dla budowy tożsamości i wizerunku krajobrazu miejskiego niż ten, położony w ciągu pierzei czy wręcz w oderwaniu od zespołu, bez ważnego tła historycznego. Wskazanie lokalizacji obiektu nie analizuje bowiem kontekstu położenia, a podanie czasu jego powstania nie określa wartości historycznej ani architektonicznej. Również określenie dostępności danego obiektu nie ukazuje sposobu i jakości poruszania się w przestrzeni miasta.

Wskaźniki oceny syntetycznej krajobrazu, z założenia odnoszą się do wszystkich typów krajobrazów i mają charakter oceny jakościowej, dotycząc aspektów historycznych, percepcyjnych i społecznych. Określone zostały jako: trwałość, tradycja, tożsamość, swojskość, reprezentatywność, unikatowość, typ fizjonomiczny i typ genetyczny. Ponadto wyróżniono funkcje podstawowe i funkcje uzupełniające, do określenia w każdym wyróżnionym krajobrazie jednostkowym. Wskaźnik trwałości krajobrazu zdefiniowany został jako stopień zagrożenia czynnikiem wywołującym zmianę, wyrażonym udziałem powierzchni zagrożonego terenu, przy czym sama zmiana, ze względu na tempo następowania, może mieć charakter ewolucyjny lub rewolucyjny. Ponadto w definicji trwałości uwzględniono również fakultatywną identyfikację utrwalonych w przestrzeni wartości materialnych, fizjonomicznych i symbolicznych świadczących o tożsamości, tradycji miejsca i swojskości krajobrazu. Z kolei cechę tradycji zdefiniowano jako obecność i udział obiektów i zjawisk stanowiących dowody tradycji architektonicznej, użytkowania czy stylu życia. Dwa kolejne wskaźniki: reprezentatywności i unikatowości otrzymały w projekcie rozporządzenia RM bardzo podobną definicję, określającą obecność w danym krajobrazie właściwości szczególnych, odrębnych i wyjątkowych. Również wyróżnione cechy swojskości i tożsamości otrzymały zbliżone, częściowo nakładające się obszary pojęciowe, obie wymagające badań ankietowych, gdzie swojskość rozumiana jest jako stopień poczucia przywiązania do miejsca, a tożsamości ograniczono zakres znaczeniowy do poczucia identyfikacji ludzi z miejscem. Ocena typu genetycznego odnosi się do rdzenności krajobrazów, którą określa poziom jednolitości stałego typu pokrycia lub użytkowania. Natomiast typ fizjonomiczny krajobrazu

zakłada przyporządkowanie do jednej z 40 kategorii struktury fizjonomicznej krajobrazu, powstałych ze skrzyżowania typologii ukształtowania terenu z 5 odmianami pokrycia terenu, rozumianymi w sposób syntetyczny jako tekstury krajobrazów (odkryte, inkrustowane, rozcięte, labiryntowe, pokryte) [Chmielewski, Kułak 2014]. Ostatni element oceny – określenie funkcji podstawowych i uzupełniających krajobrazu rozumiany jest jako określony rodzaj przeznaczenia jednostki krajobrazu, realizowanego na rzecz człowieka.

Analizując dobór syntetycznych kryteriów oceny charakteru krajobrazu, warto podkreślić, że dotyczą one bardzo szerokiego zakresu cech krajobrazu, co odpowiada wielowymiarowej specyfice krajobrazów miejskich. Zawarte w projekcie rozporządzenia definicje wskaźników trwałości i tradycji obejmują istotny dla diagnozy wyznaczników tożsamości element oceny kulturowych wartości krajobrazu, a pojęcia tożsamości i swojskości mają odzwierciedlać społeczną percepcję przestrzeni. Rozpoznanie typu fizjonomicznego krajobrazu stanowi bardzo czytelny i w pełni elastyczny w zastosowaniu, bo niezależny od stopnia antropizacji krajobrazu, wskaźnik jego fizjonomicznego charakteru. Niestety również w tej grupie wskaźników zauważyć można brak uwzględnienia cech odnoszących się do aspektów estetyczno-wizualnych, takich jak: czytelność struktury urbanistycznej czy spójność kompozycyjna, co czyni ocenę krajobrazu w wymiarze kulturowym niepełną. Określenie funkcji podstawowych i uzupełniających, zakładając wybór maksymalnie dwóch z podanego katalogu, podąża za niemal monofunkcyjnym sposobem podziału terenu, od którego współczesny, reurbanizacyjny model rozwoju miast już odchodzi, poszukując w jednostkach miasta raczej specyfiki funkcjonalnej niż jednorodności. Pewne wątpliwości budzi też obligatoryjny wymóg określenia jednolitości stałego typu pokrycia lub użytkowania terenu jako typu genetycznego. Kryterium to, w stosunku do krajobrazów miejskich, które charakteryzuje zarówno olbrzymia dynamika zmian, jak i zróżnicowanie pokrycia i form użytkowania, stanowi mało miarodajny wskaźnik oceny.

Przy uznaniu szerokiej rozpiętości i wielkiej szczegółowości wskazanych audytem kryteriów oceny krajobrazów jednostkowych, w zastosowaniu do obszarów miejskich ich zakres uznać trzeba za niepełny, a sposób oceny częściowo nieadekwatny. Brak wskaźników definiujących specyfikę estetyczno-widokową miasta w całym procesie analizy oraz nieuwzględnienie aspektów kulturowych i społeczno-percepcyjnych jeszcze na etapie inwentaryzacji może skutkować zredukowaniem wielowymiarowości krajobrazu miejskiego i pominięciem zapisanych w jego strukturze treści. Jednocześnie procedura analizy charakteru krajobrazów nie ma strukturalnego i kontekstualnego

waloru. Analiza zasobów i wartości nie uwzględnia relacji między poszczególnymi elementami krajobrazu miejskiego, w jego wymiarze przestrzennym, semiotycznym i funkcjonalnym oraz w stopniu niedostatecznym odnosi się do problemu dynamiki i kierunków zachodzących w poszczególnych fragmentach miasta procesów i zmian. Ten brak zintegrowanego i dynamicznego podejścia może ograniczyć ocenę charakteru krajobrazów miejskich do statycznej analizy stanu istniejącego, skutkując brakiem czytelności i hierarchii uzyskanych wyników, a w konsekwencji niepełną lub błędną diagnozą tożsamości miejsca.

2.3. Waloryzacja krajobrazów miejskich i wytyczne ich kształtowania w procedurze audytu

Ostatnią i z założenia wynikową częścią metodologii audytu krajobrazowego jest ich waloryzacja i sformułowanie wytycznych. Ten etap procedury obejmuje wskazanie krajobrazów priorytetowych, określenie dla nich wyróżniających cech typu i stopnia zagrożeń oraz ostatecznie opracowanie rekomendacji i wniosków dla ich kształtowania i ochrony.

Procedura typowania krajobrazów priorytetowych bazuje na szczegółowej analizie treści kart oceny krajobrazów, opracowywanej na podstawie zebranej charakterystyki krajobrazów jednostkowych, obejmującej omówione wskaźniki cech analitycznych i syntetycznych krajobrazów. Wyróżniając krajobrazy priorytetowe założono odwołanie się do wartości w skali województwa, jako że w ramach województw opracowywane będą audyty. Za krajobrazy priorytetowe uznano te, które spełniają przynajmniej jedno z wymienionych w kolejności hierarchicznej kryteriów: unikatowość występowania, reprezentatywność, czystość (czytelność) formy, dotychczasowa ochrona prawna² oraz ważność. Dla każdego z wymienionych wymogów określono odmienny zestaw warunków formalnych. Za *krajobrazy unikatowe* w przygotowywanym rozporządzeniu RM uznano te o wysokiej odrębności, bardzo rzadko spotykane, a jednocześnie rozpoznawalne, w przypadku krajobrazów miejskich posiadające wyrazisty, doskonale zachowany styl. Formalnie, spełnionych dla nich musi zostać przynajmniej 70% branych pod uwagę wskaźników cech analitycznych i syntetycznych. Krajobrazy reprezentatywne to te, w których zdiagnozowano wszystkie cechy analityczne typowe dla danego podtypu krajobrazu, dla miast stanowią je cechy typowe dla danej epoki historycz-

² Gdy minimum 90% powierzchni krajobrazu objętych jest statusem przyrodniczej ochrony prawnej.

no-stylistycznej lub cywilizacyjno-kulturowej. Jednocześnie spełnione musi być kryterium reprezentatywności spośród wskaźników cech syntetycznych. Czystość formy osiągają z kolei krajobrazy jednorodnie i względnie trwałe, w całości należące do jednego typu fizjonomicznego, które w sposób czytelny zachowały tradycyjną postać. W przypadku krajobrazów miejskich są to utrzymane tradycyjne wzorce zabudowy, architektury i czytelna tożsamość. Formalnie wymagają spełnienia wskaźników: trwałości, tradycji, tożsamości, swojskości oraz jednorodności w typie genetycznym i fizjonomicznym. Automatycznie za priorytetowe uznaje się obszary o statusie parków narodowych, te z listy światowego dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego UNESCO oraz obszarowe pomniki historii. Krajobrazy objęte pozostałymi formami prawnej ochrony, aby zostać uznane za krajobrazy priorytetowe, wymagają dodatkowo spełnienia przynajmniej jednego z trzech pierwszych wymienionych kryteriów.

Listę zagrożeń dla wyznaczanych krajobrazów priorytetowych sklasyfikowano według podmiotu presji, identyfikując cztery ogólne ich grupy: dziedzictwo przyrodnicze, dziedzictwo kulturowe, walory akustyczne, zapachowe i sanitarne oraz fizjonomia krajobrazu, z podziałem na kompozycję i ład przestrzenny, walory estetyczne i tożsamość miejsca. Wśród zagrożeń zasobów dziedzictwa kulturowego, w kategoriach osadnictwo i architektura wymieniono kilka palących problemów współczesnych miast: terytorialną ekspansję miast na tereny przyrodniczo-rolnicze, degradującą rewitalizację, zaburzenia struktury miejskich zabytkowych układów przestrzennych przez nowe inwestycje, brak należytej ochrony i konserwacji zabytkowych obiektów, unifikację materiałów i form architektury miejskiej czy degradację wyrazu stylistycznego i funkcjonalności harmonijnych zespołów zabudowy. Zagrożenia z zakresu fizjonomii krajobrazu, mogące odnosić się do krajobrazu miejskiego, charakteryzuje znaczne zróżnicowanie szczegółowości, obejmując zarówno „chaos przestrzenny i stylistyczny form zagospodarowania terenu” czy „zanik swojskości”, jak i „przypadkową stylizację i kolorystykę wielokondygnacyjnych osiedli blokowych podczas działań termomodernizacyjnych”. Zgodnie z projektem rozporządzenia RM, każde ze zdiagnozowanych zagrożeń krajobrazu priorytetowego wymaga szczegółowej oceny, do której zastosowano 13-stopniową skalę bonitacyjną, a następnie przypisania do jednej z kategorii stopnia zagrożenia w zależności od rodzaju powodujących je zmian.

Zgodnie z przyjętą w projekcie rozporządzenia metodologią, za najbardziej cenne dla społeczeństwa i jako takie wymagające ochrony oraz określenia zasad i warunków ich kształtowania, uznano krajobrazy rzadkie i oryginalne.

Trzy główne kryteria waloryzacji krajobrazów odnoszą się bowiem do indywidualności i wyjątkowości występowania krajobrazu, ale też do jego modelowości i wzorcowości dla danego podtypu. Jednocześnie trwałość struktury krajobrazu, która jest jedną z podstawowych determinant jakości i sposobu procedowania w stosunku do obszarów miejskich, szczególnie tych o walorach historycznych, nie otrzymała statusu kryterium wyboru krajobrazu priorytetowego, stanowiąc podrzędny element składowy waloryzacji. Można jednak zauważyć, że to ta cecha stanowi czytelny wyznacznik opracowanej klasyfikacji zagrożeń krajobrazów priorytetowych.

Analizując ten ostatni etap procedury audytu warto podkreślić, że oceny charakteru krajobrazów jednostkowych mają dominujące i bezpośrednie przełożenie na ich waloryzację i typowanie krajobrazów priorytetowych. Podobnej korelacji nie można jednak zaobserwować między samą waloryzacją a wytycznymi. Typowanie krajobrazów priorytetowych oraz klasyfikacja rodzaju i stopnia oceny ich zagrożeń otrzymały, podobnie jak wcześniejszy etap oceny charakteru krajobrazów, bardzo drobiazgową i skomplikowaną merytorycznie metodykę. Tymczasem całkowicie odmiennie potraktowano ostatni, zamykający procedurę audytu element – wymóg sformułowania rekomendacji i wniosków dotyczących kształtowania i ochrony krajobrazów priorytetowych. Wydawałoby się, że kluczowa dla skuteczności polityki krajobrazowej naszego kraju rola rekomendacji i wniosków w całej metodologii audytu nie została doceniona. W projekcie rozporządzenia określono jedynie, że *zakres merytoryczny rekomendacji i wniosków winien obejmować dwie główne dziedziny: zagospodarowanie przestrzenne oraz wykonanie zadań mających na celu zachowanie dotychczasowego stanu lub doprowadzenie do stanu pożądanego oraz wskazanie ewentualnych adresatów do ich realizacji* (§ 4 projektu rozporządzenia RM), co właściwie w żaden sposób nie doprecyzowuje ustawowego zapisu o wymogu opracowania rekomendacji i wniosków dotyczących kształtowania i ochrony krajobrazów priorytetowych.

3. Dyskusja – delimitacja jednostek krajobrazu miejskiego

W analizach krajobrazu miejskiego dominuje albo podejście fizjonomiczne, skupiające się na strukturze przestrzennej i kompozycji urbanistycznej miasta albo funkcjonalne, delimitujące jednostki funkcjonalne miasta wraz z obsługującym go układem komunikacyjnym. Powszechnie stosowana w planowaniu przestrzennym formuła delimitacji jednostek przestrzennych miasta, odwołuje się do funkcjonalnego podziału miasta, który bazuje na zapropono-

wanej przez Liszewskiego w 1978 r. klasyfikacji i podziale terenów miejskich [Liszewski 1978]. Choć oryginalna koncepcja tego podziału, z założenia uznając wielocechowy charakter terenów miejskich, integrować miała trzy cechy terenów miejskich: funkcję, fizjonomię oraz intensywność użytkowania, w efekcie sprowadzała organicznie wpisaną w istotę miasta złożoność przedmiotu analizy do jednego tylko kryterium podziału – funkcji – rozumianej zgodnie z doktryną modernistyczną jako jednorodny sposób przeznaczenia lub użytkowania terenu. W klasyfikacji Liszewskiego uznano tę cechę za główny czynnik rozgraniczenia miasta, podporządkując mu pozostałe, jako doprecyzowanie. Większe zespoły monofunkcyjnej zabudowy dzielono więc na jednostki o jednorodnej formie, gęstości zabudowy lub wysokości.

Wciąż stosowany w planowaniu przestrzennym funkcjonalny podział miasta na tereny elementarne, wraz z nałożonym na niego rozbiciem administracyjno-własnościowym, wydziela ulice i place od faktycznie tworzących je budynków, a tereny zabudowy dzieli na działki i obszary o określonym przeznaczeniu. Podział funkcjonalny nie uwzględnia analizy funkcjonowania i użytkowania miasta w jego poszczególnych fragmentach, a jedynie rozróżnienie i podział na tereny o określonej funkcji. Parcelacja taka jest prosta w opracowaniu i czytelna w odczycie, jednak nie pozwala oddać charakteru, specyfiki i funkcjonowania miejsc.

Warto w tym miejscu zwrócić uwagę na sposób delimitacji przestrzennych jednostek krajobrazu w metodzie LCA (*Landscape Character Assessment*). W swych generalnych założeniach, metoda ta w ramach identyfikacji, oceny i interpretacji specyfiki krajobrazu prowadzi do podziału krajobrazu na obszary odrębne, rozpoznawalne i spójne, a jednocześnie łączenia obszarów podobnych w charakterze. Opracowania mają charakter jakościowy, a badania terenowe są istotnym ich elementem. Analizowane są czynniki przyrodnicze i kulturowo-społeczne kształtujące fizjonomię krajobrazu oraz aspekty jego percepcji: odbiór estetyczny i doświadczanie przestrzeni, jak również związki, skojarzenia i wspomnienia. Ocena może być dokonywana w różnych skalach, na każdym z poziomów określić można dwa rodzaje jednostek przestrzennych delimitowanych w wyniku oceny charakteru krajobrazu: typy krajobrazu (*Landscape Character Types*) oraz obszary krajobrazu (*Landscape Character Areas*).

Typy krajobrazu to bezpośrednio czytelne, homogeniczne w charakterze obszary o wspólnym wzorze fizjonomicznym, rozumianym jako kombinacja cech krajobrazu: ukształtowania, pokrycia, struktury zabudowy i użytkowania. Nie są indywidualnymi, przypisanymi do danego miejsca jednostkami,

dane typy charakteru mogą się powtarzać. Z kolei obszary krajobrazu tworzą jednostki unikalne o indywidualnej tożsamości, identyfikowane kulturowo i społecznie przez czynniki decydujące o poczuciu i percepcji miejsca. Mają cechy strukturalne danego typu krajobrazu, który może być wspólny dla wielu obszarów, jednak rozróżnia je tożsamość, w tym związki ludzi z miejscem oraz cechy i funkcjonalności szczególne krajobrazu, rozumiane jako jego odrębności, np. znaczenie historyczne. Dlatego obszary krajobrazu zazwyczaj tworzą drobniejszy podział niż podział strukturalny [Tudor 2014]. Ich przestrzenne wyznaczenie wymaga zinterpretowania fizjonomicznej struktury krajobrazu – odczytania jego fragmentów jako „miejsc”.

Możliwość równoległego lub zamiennego wyznaczania dwóch rodzajów jednostek krajobrazu: powtarzalnych, bardziej ogólnych typów krajobrazu oraz indywidualnych, interpretowanych obszarów krajobrazu daje możliwości większej elastyczności zastosowania tam, gdzie skala, stopień złożoności krajobrazu, jego bogata treść oraz zakres dostępnych materiałów źródłowych pozwalają zastosować jednostkę, w której interpretacja tożsamości i unikalnej specyfiki miejsca jest ważnym kryterium oceny. Jak zaznaczono w opisie metody LCA, wysokie zróżnicowanie indywidualnych obszarów może sugerować, że stosowanie typów krajobrazu nie jest pomocne, a ocena krajobrazu wymaga skoncentrowania na obszarach krajobrazu [Tudor 2014]. Wydaje się, że krajobraz miejski jest takim właśnie przedmiotem badań.

Przyjmując za Myczkowskim, że krajobraz miejski jest najpełniejszym zapisem dawnych i obecnych procesów rozgrywających się w mieście [Myczkowski *et al.* 2013], to ochrona krajobrazu, której narzędziem jest audyt, powinna polegać na planowaniu i zarządzaniu tymi procesami, tempem i kierunkiem zmian czytelnych w krajobrazie, a nie zachowaniu stanu istniejącego jego struktur. Skala i kryteria delimitacji krajobrazów miejskich w ramach ich identyfikacji powinny więc umożliwiać analizę i zarządzanie zachodzących w mieście procesów i przemian. Wyznaczane w mieście krajobrazy jednostkowe powinny więc być większe od jednorodnych fizjonomicznie i genetycznie zespołów wewnątrz krajobrazowych, ale mieścić się w skali planistycznej (do 1:10 000), co potwierdza tradycja badań krajobrazu miejskiego – JARK Bogdanowskiego czy modele krajobrazu Myczkowskiego. Identyfikacja i delimitacja bardziej szczegółowych jednostek przestrzennych, wzorem indywidualnych obszarów krajobrazu, może pozwolić w kolejnym etapie procesu lepiej rozpoznać specyfikę i charakter miejsc oraz precyzyjniej określić strategie działań planistycznych, wskazując które fragmenty krajobrazu miejskiego ze

względu na swoje indywidualne cechy i spójność procesów przemian wymagają danej formy ochrony lub przekształcenia.

Analiza krajobrazu miejskiego wymaga innego spojrzenia na miasto i zastosowania odmiennego typu delimitacji jego jednostek niż podejście funkcjonalne, stosowane w planowaniu przestrzennym, ale też innego niż zaproponowany audytem krajobrazowym fizjonomiczny podział krajobrazu miasta. Krajobrazy miast trudno jest podzielić na spójne, a jednocześnie indywidualne jednostki przestrzenne, bez uwzględnienia interpretacji krajobrazu, w tym odbioru przez użytkowników fragmentów krajobrazu miasta jako integralnych miejsc oraz roli, funkcji i znaczenia tych miejsc. W delimitacji tak rozumianych jednostek przestrzennych może pomóc rozpoznanie wyznaczników tożsamości krajobrazu miejskiego, w czterech jego wymiarach: przestrzennym określającym układ i kompozycję obszaru, funkcjonalnym opisującym jego aktywności, symbolicznym stanowiącym narrację zapisanych w nim znaczeń i treści oraz społeczno-gospodarczym rozumianym jako wymiar wynikowy trzech poprzednich. Identyfikacja wyznaczników tożsamości w poszczególnych warstwach krajobrazu pozwala określić obszary posiadające wspólną tożsamość. Spójność tożsamościowa może tym samym stanowić kryterium delimitacji jednostek krajobrazu miejskiego. Podział uwarunkowany strukturą krajobrazu, w której zapisana jest geneza i historia miasta, powinien jednocześnie uwzględniać ciężenie funkcjonalne poszczególnych obszarów, zdiagnozowane w ramach analizy funkcjonowania i użytkowania miasta, łącząc te jego fragmenty o spójnym i komplementarnym w tym zakresie charakterze, a nie dzieląc przestrzeń na tereny o określonej funkcji i przeznaczeniu. Tak wyznaczone jednostki krajobrazu miejskiego nie muszą być jednorodne ani jednolite pod względem tła krajobrazowego, łączy je natomiast historycznie uwarunkowane pokrewieństwo genezy, komplementarność użytkowania oraz kierunki i tempo przemian. Spójność jednostki przejawia się również w jej odbiorze społecznym.

Wnioski

Podjęta w opracowaniu próba analizy ustawowej formuły audytu krajobrazowego, wraz z przedstawioną w projekcie rozporządzenia Rady Ministrów metodologią jego opracowania, przeprowadzona pod kątem możliwości jej zastosowania w stosunku do oceny charakteru i waloryzacji krajobrazów miejskich oraz ich planistycznego wykorzystania, pozwoliła na sformułowanie kilku wniosków.

Zaproponowaną w projekcie rozporządzenia Rady Ministrów metodologię przeprowadzenia audytu krajobrazowego cechuje znaczny stopień szczegółowości i skomplikowania, ale też zakładany uniwersalizm. Przyjęty dla wszystkich typów krajobrazu jednolity i kryterialnie ograniczony model identyfikacji i delimitacji krajobrazów jednostkowych jest jednak zbyt arbitralny w zastosowaniu do krajobrazów miejskich. Ze względu na specyfikę krajobrazów miejskich, uznanie na poziomie identyfikacji i delimitacji krajobrazów jednostkowych tylko jednego kryterium podziału – jednolitości tła krajobrazowego oraz przyjęcie dla nich zbyt dużej skali, nie znajduje wystarczającego uzasadnienia. Już na etapie identyfikacji krajobrazów, warto odnieść się nie tylko do struktur materialnych krajobrazu, ale też uwarunkowań funkcjonalnych i społeczno-kulturowych, określonych przez czynniki decydujące o poczuciu i percepcji miejsca, do wyznaczników tożsamości krajobrazu. W uwadze autorki opracowania, za kryteria delimitacji jednostek przestrzennych miasta, gdzie płaszczyzną oceny jest holistycznie rozumiany krajobraz, obejmując identyfikację jego struktury oraz interpretację zapisanych w niej treści, uznać należy ich spójność tożsamościową oraz komplementarność funkcjonalną.

Określone na etapie charakterystyki krajobrazu kryteria oceny, mające zastosowanie do krajobrazów miejskich, są bardzo liczne i rozdrobnione, choć niepełne. Zaproponowany podwójny tryb oceny cech analitycznych: typologicznych i indywidualnych poszczególnych elementów budujących krajobraz, a następnie oddzielnie oceny wskaźników syntetycznych obszaru, które mają określać jakościowy wymiar przestrzeni, nie gwarantuje zintegrowanej oceny kontekstu krajobrazowego. Wydaje się, że sprzęgnięcie obu typów analiz: inwentaryzacyjnej i syntetycznej oraz jednoczesna ocena i gradacja specyfik, walorów i jakości, jakie wnoszą do krajobrazu poszczególne inwentaryzowane obiekty i miejsca, w tym dodanie wskaźników cech estetyczno-widokowych miasta, pozwolą dokładniej oddać charakter poszczególnych krajobrazów jednostkowych miasta oraz zdiagnozować wyznaczniki jego tożsamości. Warto również uzupełnić ocenę charakteru krajobrazu miejskiego, jako cechującego się wielką złożonością, nawarstwieniem i dynamiką zmian, o relację z aspektami społeczno-gospodarczymi, odnosząc się do analizy stanu, funkcjonowania i odbioru przestrzeni, w tym również stopnia degradacji krajobrazu i deprywacji społecznej. W tym celu ważne jest pełniejsze uwzględnienie oceny procesu przemian zachodzących w krajobrazie: ich tempa i kierunku, równoległe z oceną trwałości struktury krajobrazu. Jest to planistycznie pożądane, pozwalając sprzęgnąć wyniki ocen krajobrazowych z przygotowanymi reurbanizacyjnymi strategiami rozwoju miasta, szczególnie tymi dotyczącymi programów rewitalizacji.

Podkreślić również trzeba, że przy całym merytorycznym rozbudowaniu i szczegółowości analizowanej metodologii pominięty został wynikowy etap audytu – opracowanie „rekomendacji i wniosków dotyczących kształtowania i ochrony krajobrazów priorytetowych.” Doprecyzowania wymaga zarówno samo pojęcie rekomendacji i wniosków, wymagany stopień ich szczegółowości, sposób opracowania oraz umocowanie prawne. Jest to szczególnie istotne ze względu na ustawowo założony bezpośredni wpływ tej części audytu na ustalenia dokumentów planistycznych.

Miasta charakteryzuje znaczna autonomia i odrębność funkcjonalno-przestrzenna, podobnie jak wysoki poziom złożoności w warstwie przestrzennej, symbolicznej, funkcjonalnej i społeczno-gospodarczej, tworząc razem odmienny i skomplikowany w odbiorze typ krajobrazu. Ze względu na to, że zasięg oddziaływania i funkcjonowania miast nie ogranicza się do ich granic administracyjnych, podobnie jak nie powinno się do nich ograniczać planowanie i zarządzanie miastem, słusznym wydaje się być przyjęty dla ochrony krajobrazu miejskiego wojewódzki szczebel audytu krajobrazowego. W tym kontekście, jak również wykazanej w opracowaniu potrzeby zastosowania odmiennej metodologii w zakresie trybu delimitacji, oceny charakteru i walo-rызacji krajobrazów miejskich, w tym zwiększenia jej elastyczności przez nadanie bardziej ramowego charakteru, warto rozważyć i przeanalizować możliwość wyróżnienia typu krajobrazu miejskiego w pierwszym etapie procedury audytu, paralelnie wyznaczając miejskie obszary funkcjonalne, rozumiane jako ciągłe przestrzennie układy osadnicze, funkcjonalnie powiązane z miastem.

Literatura

- Chmielewski T. J., Kułak A., 2014, *Struktura fizjonomiczna krajobrazu*, [w:] *Struktura środowiska przyrodniczego a fizjonomia krajobrazu*, W. Ziaja, M. Jodłowski (red.). Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ, s. 33–52.
- Jacobs J., 2014, *Śmierć i życie wielkich miast Ameryki*. Wyd. Centrum Architektury, Fundamenty.
- Larsson B., Skoog G., 2008, *The Periphery in the Midst of Europe. Saving the Build Heritage*, t. I, Main Report: Introduction, Method and Conclusions, LTH Lund University, Sweden.
- Liszewski S., 1978, *Tereny miejskie. Podział i klasyfikacja*. Acta Universitatis Lodziensis, Zeszyty Naukowe UŁ, Nauki Matematyczno-Przyrodnicze, Folia Geographica, Geografia Ekonomiczna, Seria II, z. 15, s. 3-33.

- Myczkowski Z., 2009, *Rekreacja i poznanie turystyczne w krajobrazie chronionym*. Nauka Przyroda Technologie, T. 3, z. 1, s.1-7, [<http://www.npt.up-poznan.net,dostęp: maj 2016>].
- Myczkowski Z. et al., 2013, *Plan ochrony Parku Kulturowego Stare Miasto w kontekście ochrony i planowania krajobrazu miasta*, [w:] *Planowanie krajobrazu: wybrane zagadnienia*, E. Przesmycka (red.). Wyd. Uniwersytetu Przyrodniczego w Lublinie, Lublin, s. 38-60.
- Nyka L., 2012, *Przestrzeń miejska jako krajobraz*. Czasopismo Techniczne, t. R 109, z. 1-A/2, Wyd. PK, s. 49-59.
- Raszeja E., 2013, *Ochrona krajobrazu w procesie przekształceń obszarów wiejskich*. Wyd. Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu, Poznań.
- Sochacka-Sutkowska E., 2012, *Identyfikacja elementów tożsamości krajobrazu nadbrzeży Odry w Szczecinie jako potencjału ich rozwoju*, [w:] *Budowa tożsamości Szczecina w oparciu o wykorzystanie kulturowych wartości krajobrazu nadrzecznego miasta*, H. Petryshyn (red.), s. 283-466.
- Solon J., 2013, *Wybrane podejścia do typologii krajobrazu w Polsce i ich przydatność dla implementacji Europejskiej Konwencji Krajobrazowej*, [w:] *Identyfikacja i waloryzacja krajobrazów – wdrażanie Europejskiej Konwencji Krajobrazowej*. Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska, s. 17-25.
- Solon J., 2015, *Audyt krajobrazowy – zakres i metodologia (zakres tematyczny, planowanie, etapowanie i organizacja prac, zespoły wykonawców i szacunkowe koszty zewnętrzne)*. Prezentacja na konferencji *Wdrażanie ustawy krajobrazowej w praktyce*, MliR i KPZK, 3-4 listopada 2015, Warszawa, [<http://www.kpz.k.pan.pl/>, dostęp: maj 2016].
- Tudor Ch., 2014, *An Approach to Landscape Character Assesment*, [www.gov.uk/naural-england].
- Uchwała nr XLII/544/12 Rady Miasta Krakowa z 4 kwietnia 2012 r. w sprawie zatwierdzenia , 'Planu ochrony Parku Kulturowego Stare Miasto w Krakowie'*, [www.bip.krakow.pl/?dok_id=48882, dostęp: maj 2016].